

Linblomma • *Linum usitatissimum*

L I N U M

Informationsblad från Skånelin

Hösten 2001

Rapport från Årsmötet 2001

Karin Bringert

Den 25 mars 2001 kunde ordförande Ulla-Britt Lanz hälsa 26 medlemmar välkomna till årsmöte i föreningen Skånelin som hölls i N Strö.

Årsmötet beviljade styrelsen ansvarsfrihet för det gångna verksamhetsåret och årsavgiften fastställdes till oförändrat belopp, 70 kronor.

Den nya styrelsen fick följande utseende:

Ordförande: Ulla-Britt Lanz, Örkeljunga

V ordf: Ruth Olsson, Sjöbo

Kassör: Henny Johansson, Brösarp

Sekreterare: Charlotte Rolfsson, Kristianstad

Eva Ekstrand, Kävlinge

Ulla Jönsson, Trelleborg

Jan Lindberg, Billeberga

Marie Irbldh

Suppleanter: Solgerd Nilsson, Harrie

Annika Henriksson, Eslöv

Bengt Svennerstedt, Lund

Sten Stymne, Svalöv

Björn Attervall

Revisorer: Jan-Greger Persson, Kävlinge

Sonja Johannesson, Kävlinge

Suppleant: Anita Svensson

Valberedn: Jan-Greger Persson, Kävlinge

Karin Persson, Kristianstad

Elna Danielsson, Gladsax

Kassör Henny Johansson aytaackade de avgående styrelseledamöterna Eskil Persson, Karin Bringert och Monica Nilsson med vackra ord och blommor.

Kirsten Persson, en av initiativtagarna till föreningen Skånelin, berättade om hur det hela började 1986. Därefter höll Karin Persson ett mycket intressant föredrag om sin farmors mor Bengta, som på 1800-talet försörjde sig som änka med många barn på linspinning och vävning.

Besök i Brydestuan

Solgerd Nilsson

Tisdagen den 22 maj 2001 fick jag trevligt besök av Ingegerd Jansson och hennes man, från linföreningen Linnéa, Umeå. De ville se hur vår brydestua såg ut och hur den fungerade. De skulle i deras förening inköpa redskap, som skulle bli hjälpmedel vid linberedning för deras 90 medlemmar. De hade tidigare besökt Sätergläntan och hade hört att våra maskiner var både nyare och bättre. Jag berättade om hur vi i vår förening hade inköpt dessa maskiner.

Efter ca 2 timmars givande diskussion hoppas jag, att Ingegerd fått svar på sina frågor och lite nya idéer, som hon kan utnyttja i sin linförening.

Vi i Skånelin önskar Linföreningen Linnéa lycka till i det fortsatta linarbetet.

Intensivkurs i linberedning

Henny Johansson

Lördagen den 11 augusti kl 09 00 kom 8 förväntansfulla damer (herrarna hade tyvärr svi-kit) till Glimmebodagården för att få en inblick i hur man behandlade en av våra för-

nämsta kulturprodukter så man fick tråd av dem till för nästan 100 år sedan. I samband med servering av kaffe med linfröbulle presenterade sig deltagarna, ledarna och övrig personal.

Linets äldsta historia och användningsområdet presenterades. Därefter åkte vi till linstycket för att dra lin, som inte var alltför ogräsfritt. Men resultatet blev bättre än väntat. Så vidare till Eljaröds brydestua för studiebesök och ryckning av deras ogräsfria men kanske något grova lin, om man skall använda det till beredning.

Tillbaka till Glimmeboda via ett bovete-fält och ett fält med självbindarhuggen råg, som skall användas till halmtak på gården. Nu väntade lunch med vidare historia fram i tiden. Nya krafter. Linfröreppning och "tröskning" (en handfull linkapslar i en plastpåse och en brödkavel). Hälften av den repade halmen läggs till rötning på gräset. Förberedd halm vänds. Färdigrötad halm togs upp. Alla fick pröva alla momenten, så vi var framme vid kaffet innan vi gick på tunnan med det vattenrötade linet (baktanke; lukten i händerna), som läggs upp och spolats av med vatten, och så läggs den andra halvan av det repade linet i tunnan, som spolats full med vatten. Dagen hade flytt under glada tillrop och kommentarer. Alla började känna alla. 2 timmar utan lin väntade.

Först guidning av gården, sedan visning av gårdens film och därefter grillad middag tillsammans med hela Glimmebodagruppen ute vid bäcken med ett hotande moln över backen. Kl 19 00 var det tid igen. Eternellbindning av lin. En stjärna av orepade linstrå, en docka av häcklat lin och en liten tomte per man blev resultatet. Efter kvällskaffet skildes vi åt för att sova några timmar.

Kl 08 30 stod frukosten dukad och efter en kort repetition av gårdagens aktiviteter satte vi igång med bråkningen. Nu hade vi varit så bråkiga så de fick varsin bunt innehållande 5 handsmått av olika kvaliteter, över- underland- och vattenrötat lin. Efter lunchen började vi på överkursen. Försök att spinna på slända och spinnrock med skiftande resultat. Tur vi var många ledare!

Nu återstod bara utvärderingen vid kaffet och kursintyget. Inga klagomål framkom, så om det finns intresse kanske vi har en ny kurs

2002 i augusti. Är Du intresserad ring Karin 0414-73121 eller Henny 0414-73086, 73109, så sänder vi program.

Studiebesök på Gunnarshög

Ruth Olsson

Måndagen den 13 augusti hade Skånelin styrelsemöte kombinerat med ett studiebesök på Gunnarshögs Jordbruks AB.

Gunnar Nilsson har tidigare berättat om sin verksamhet i Linum. Nu fick vi en rundvandring i företaget och fick se alla dess produkter av rapsolja och den nya kallpressade linfröoljan som innehåller Omega 3-fettsyror i rikt mått. Ett mycket givande besök som vi varmt rekommenderar!

Vi avslutade dagen i Gunnar Nilssons mysiga gäststuga där vi bland annat gott även fick en god morotskaka. Gunnar Nilsson delar gärna med sig receptet till Linums läsare.

Morotskaka – saftigt drömgod

Vacker som en tårta blir kakan med sin garnering av kräm och strimlade morötter.

2 ägg
2 dl socker
1 ½ dl kallpressad rapsolja
50 g hackad mandel el nötter
3 dl finrivna morötter
1 ¼ dl vetemjöl
1 tsk kanel
1 tsk bakpulver

Garnering:

50 g smör eller margarin
75 g Philadelphiaost
2 dl florsocker
½ tsk vaniljsocker
strimlade morötter

Vispa ägg och socker pösigt. Rör ner olja, mandel och morötter. Sikta ner mjölet blandat med kanel och bakpulver. Häll smeten i en smord och bröad form, c:a 20 cm i diameter. Grädda i nedre delen av ugnen i 175 grader c:a 50 minuter.

Garnering: Rör smör, ost och socker till en smidig kräm. Bred krämen över den kalla

kakan och garnera eventuellt med lättkokta strimlade morötter. Strimlorna kokas någon minut i 1 dl vatten och 1 dl socker.

Lycka till med baket!

Sydsvenska mästerskapet i linspinning *Irmela Paulsson*

Lördagen den 15 september 2001 stod Föreningen Dädesjö Lin åter som värdar för sydsvenska mästerskapet i linspinning. Tävlningen arrangerades för tredje gången och uppgiften var att spinna en tråd 16/1 z-spunnet (medsols). Från Skåne deltog nio spinnerskor; tävlingen hade samlat 19 deltagare och vinnare blev Birgitta Bernhardsson från Lödöse, tvåa blev Gun Karlsson från Lenhovda, trea blev Erna Johansson från Skepplanda. Skånelin uppskattar mycket Dädesjö Lins engagemang och entusiasm för lin och linspinning.

På litet slingriga vägar har redaktionen för Linum fått sig tillsänd en dikt "Väven", som onsdagen den 13 februari 1957 publicerades i Svenska Amerikanaren Tribunen, som utgavs i Chicago. Författare uppges vara Andrea Palmqvist.

Väven

Nu blånar en morgon kring vintriga hus med fönster i isig glasering, och brasskenet målar med värmande ljus som koppar och mässingslegering gardinernas snövita stjärnrikedom, tapeternas blekskära vildapelblom och bladen i gråblå schattering.

Där ligger i barndomens lyckliga stund från vintrarnas sprakande bränder ett sken över duken på ekbordets rund och trasmattans brokiga ränder.

Det blänker på vitskurat kammaregolv, på linvävens trådar och skyttelens kolv, som far mellan väverskans händer.

Nog minns jag, hur linet för smidighets skull fick redan på sensommarn möta den skördande hand, som drog roten ur mull

och bredd för höstregnens blöta en matta på fältet av stjälkarnas tal. Där lossnade stänglarnas trähårda skal för veckornas mögel och röta.

En dag stodo karlar, när solen var varm, vid ladan i förhöstens månad och raskt bröto lin med sin kraftiga arm till slitstark och blänkande grånad. Se'n skäktade kvinnorna linsilkets längd och gladdes åt tågornas ljusblonda mängd och tänkte på vävar och spånad.

I blåsiga kvällar med smattrande regn, när markerna vila och sova, då drömde nog flickor i stugornas hägn om honom, som trohet skall lova, och talade glättigt vid spinnrockens sång om "gåsöga", "fyrskäft" och "rosengång", om hemgift och morgongåva.

Av husfar blev vävstolen fogad till slut med oljud, som muntra och liva, och husmor vred varpan och räknade ut, vad duktygets längd borde bli. Med tålmodig flit under dagarnas lopp och svårlärlig konst sattes linväven opp i tusende varp-trådars skiva.

Nu väver en kvinna från morgon till kväll, när senvinterns månader skrida, och lingarnets blankhet blir glänsande dräll, när skyttelens löpande skida går snabbt mellan händernas vansäkra tag och tramporna röras i klapprande slag och vävskedens stålsträngar glida.

Med oerhörd möda skall linäkerns skörd till kläder och duktyger vinnas.

I glädje med sällan en klagolåt hörd skall dagarnas arbete hinnas.

- Men sol över åkrar i sommarens tid och vintrarnas brasa i kammarens frid är det, som jag kärast skall minnas.

Långt bort skall jag vandra i kommande år; mitt liv skall få nyvunna värden.

Dock minnet skall bära en bild som består, vad än mån timer hända på färden, av väven och trasmattans färgglada rand och eldsken på väverskans flitiga hand från morgonens brasa på härden.

Genom vänligt tillmötesgående från Norra Strö Hembygdsförening har vi nu möjlighet att ur deras Årsskrift 2000 kunna publicera en fin artikel om linodling, under rubriken "Något om linodling i våra trakter". Författaren heter N. L. Persson.

Något om linodling i våra trakter

N L Persson

Linnet var förr en allmänt odlad och mycket betydelsefull växt. Ingen annan har haft en användbarhet som kan jämföras med linets. Foder, hälsokost, kläder och övriga textilier, allt hämtades från denna växt. På självushållets tid var en god linskörd en av grunderna för familjens välstånd.

Kårt barn har många namn *hör* och *to* är två namn som ofta användes på linet. På gamla skifteskartor kan man ofta finna beteckningen "Tolandsåkrar" på åkerstycken och det var namnet på linåkrar.

Fram till 1850-talet var linodlingen allmän i våra trakter och det var först då billig, massproducerad bomull flödade in, som produktionen ebade ut. Inte underligt att odlingen av en så viktig växt var omgiven av många regler, riter och ceremonier.

I vår socken finns inte mycket dokumenterat om denna odling. Klart är att det funnits linbastuor och brydestuor i byarna, att användas av byborna gemensamt. I Övarp har det funnits en sådan anläggning på nr 2. I Strö troligen en liknande invid nr 12. Där finns en stor sten som har det vedertagna namnet Bastustenen. Kålaberga är den by där den bäst bevarade anläggningen finns kvar. Bastuan där är gediget byggd, med stenvägg och stenvälv. Brydestuan däremot, som var sammanbyggd med bastuan och hade träväggar, har endast stengrunden kvar. Det finns dokumenterat att flera tidigare bastuor brunnit ner på platsen och detta är nog anledningen till att sten användes som byggmaterial.

Det finns emellertid mycket dokumenterat om linodling i trakterna runt om Strö. Denna odling bör ha bedrivits likadant här. På initiativ av kamrer Nils Jönsson, Önnestad, infördes år 1930 i tidningen Kristianstadsbladet en frågelist, där läsarna uppmanades att svara på en

del frågor om linodling, och att berätta om sina erfarenheter av denna odling. Många minnen och erfarenheter samlades på detta sätt in och utgör nu värdefull dokumentation.

På marken där linet skulle odlas ställdes stora krav. Jorden skulle vara så ogräsfri som det var möjligt, helst belägen nära gården av praktiska skäl, helst vara utsatt för blåst för kvalitetens skull, välgödslad och höstplöjd. Om man väntade våt sommar (skatorna byggde högt) såddes på torr jord, väntade man torr sommar (skatorna byggde lågt) sådde man i stället på fuktigare mark.

Sådden omgavs av många riter och regler. Ofta helt olika i socknar gränsande till varandra. Oftast gällde att månen skulle vara i ny, men det fanns också platser där den skulle vara i nedan. Husmodern spelade en stor roll, men oftast utfördes själva sådden av husfadern. Exempel på tiden då sådden skulle ske: På en dag med kvinnonamn, i varmt väder i början av juni, när häggen blommande, när tjörnet blommande, när eken stod i lövsprickningen, hörfröet såddes vid tiden för Broby marknad, från 13 maj (Linnéa) till 20 maj (Karolina).

En vanlig sed var att "såkakan", som noga förvarats alltsedan julbaket, skulle tas fram och utportioneras vid linsådden. Sådden, som skedde för hand, skulle oftast ske i lugnt och vackert väder, tidigt på morgonen. Men i någon socken skulle det ske i blåst och man kastade då fröna mot vinden för en jämnare sådd. På något ställe nedsattes efter sådden blommande häggkvistar i linåker, för att skydda mot troll och skadedjur. Vanligt var att medan husfadern utförde sådden var husmodern med och läste upp magiska verser och ramsor. Ofta mätte hon upp och markerade sådragen för att sådden skulle bli jämn och lagom tjock.

Det var mycket viktigt att sådden skedde lagom tjockt, att det blev rätt avstånd mellan fröna. En regel var att det skulle rymmas 5 frön i ett "färafjät". Blev det för långt mellan fröna blev hela växten kortare och av sämre kvalitet. Fröet man använde hade man i regel

haft lagrat i två eller tre år, det ansågs då ge bättre skörd.

Efter sådden myllades fröet 2-3 tum djupt med "aur" (årder) eller "trajpinnaharv" varefter man körde över med "trajtrommel" (trävält).

När sedan linet blivit 4-5 tum långt var det tid för lukningen. Ogräset bortrensades då för hand. Det hette ibland att "hören kommer inte riktigt i växt förrän fruntimren stretat över den". Mullvadar kunde ibland härja svårt i åkern. "Om mullsyren var där, då skulle vi svoja pingar (kola träpinnar) i den ena ännen o sätta ner i joren".

Ett mycket svårt ogräs var "vådare" (våtarv). Detta ogräs angreps lätt av rost om vädret blev torrt och varmt, och rosten spred sig till linplantorna, som på ett par dagar kunde bli helt förstörda. Då återstod bara att rycka upp linet och elda upp det, man vågade inte ens använda det som strö å djuren. Ett annat ogräs som ibland ställde till besvär var "gastafes" (korsört), snabbväxande och högvuxet som det var. Ofta räckte det inte med att "luga" en gång, utan man fick göra om det en andra gång. För att "lukesorna", det var mestadels kvinnfolk för detta arbete, inte skulle behöva gå "tväböckade" hela dagen använde man ofta pallar att sitta på. "Molkepallar" eller särskilda "Hörapallar". Man gick också barfota för att inte skada linplantorna.

Skörden skedde i regel ej förrän linet nått full mognad. Men ibland skördade man en del redan i grönmognadsstadiet, då man fick de finaste tågorna. Vid skörden ryckte man upp linet med rot – "hören ryskades". Band samman det i kärvar, vilka sattes upp i travar för torkning. Då det blivit så torrt att det kunde lagras kördes det in på logen för repning.

Repningen, "Hörreban" bestod av en 3-5 alnar lång och 10 tum bred plank med ben i stolhöjd. På plankans mitt fanns 6-7 tum långa järntaggar tätt placerade, liksom en kam. Vid repningen, som var en lossrivning av linets frökapslar, satt i regel två karlar på var sin sida av plankan och repade växelvis genom att dra linet genom järnkammen. Frökapslarna, som hamnat på golvet vid repningen, trös-

kades med slaga, kastades sedan med "kastesköffa" för att skilja frö och skal. Fröet, som skulle användas till utsäde, rensades sedan ytterligare, medan skalen blev strö åt djuren. Fröet, som inte höll utsädeskvalitet användes till välling åt kalvar, föl och andra smådjur. Vartefter linet blev repat lastades det i en vagn för att köras ut att rötas.

Vid rötningen, som vanligen skedde på marken, breddes linet ut i ett tunt lager, där det sedan fick ligga utsatt för väder och vind i 2-3 veckor, beroende på väderleken. Rötningen var inte färdig förrän de vedartade delarna av stjälken, genom påverkan av regn och sol, var sköra och lätt kunde lossas.

Vattenrötning förekom också, men var mera ovanlig. Linet bands då samman i knippen och sänktes ner i vatten. Ovanpå lades stenar eller träbommar, som höll ner det under vattenytan. Denna metod gick fortare, på 9-11 dagar, ansågs ge vitare lin, men också skörare. Efter rötningen fick linet lufttorka, varpå det kördes hem i väntan på brytningen.

Brytningen började i regel vid "Mickelmossetien" (omkring 24 oktober) och bestod i stjälkarnas (skävernans) skiljande från tågorna. Där man inte var delägare i en riktig bastua fick man nöja sig med en enklare "brydegrob", en grop i marken där man eldade och lade eller hängde linet över för torkning. Bastuorna ägdes gemensamt av en del gårdar, i regel en by, men i större byar fanns det ofta två sådana anläggningar och ibland samsades två byar om en. I äldre tid beslutade ofta äldermannen när brytningen skulle börja och då var bastuan i regel byggd av trä. Efterhand insåg man dessas eldfarlighet och började bygga av sten. Erfarenhetsmässigt skulle de vara breda, helst lika breda som långa, då fick man bäst resultat av torkningen.

Eldningen i bastuan sköttes i regel av en kvinna. "To-mor", "to-kärring", "bastu-mor" och "bastu-kärring" är några av de benämningar hon hade i olika byar. Det förekom också manliga eldare, vilket var fallet, åtminstone under en period, i Kålaberga. Denna person, manlig eller kvinnlig, var också huvudperson i bastuan och på brydegillena under den period brytningen pågick.

Det gick åt mycket ved innan bastuan var uppvärmd så att torkningen kunde börja och sedan höll man den uppvärmd genom eldning dygnet runt tills alla gårdarna fått sitt lin torkat och brutet. Eldstaden eller ugnen kallades "galten". Då bastuan var uppvärmd kunde första gården i turordningen köra dit sitt lin. Oftast var det sent på eftermiddagen eller kvällen. Linet lades på torkställningen inne i bastuan. Hela natten eldade "bastu-mor" för fullt och en bit in på förmiddagen nästa dag var linet torrt och brytningen kunde börja.

Brytningen försiggick någon gång ute i det fria, men i regel hade man en "brydestua" för detta, hopbyggd med bastuan eller nära denna. Vid brytningen användes "brydor", först tunga sådana, "krasor" eller "drängabrydor" och därefter skickades linet vidare till lättare "brydor", sk "slättebrydor". Krasebröderna sköttes av karlar och slättebröderna av yngre kvinnfolk och man arbetade parvis – en "krasare", som han kallades och en "rensesa" som hon kallades. Man hade också hantlangare, "to-ungar" kallade, som brukade springa efter lin och långa lintågor mellan krasare och rensesa. Det var mest byns ungdomar som skötte brytningen, drängar och pigor, hemmasöner och hemmadöttrar, kanske därför att äldre inte klarade av arbete med "brödan" var dag och brydegille var kväll, gille som ofta åtföljdes av dans till sena kvällen. Men för ungdomarna var det årets största nöje och många gånger blev de par, som arbetade tillsammans vid brydorna, också par för livet.

Brytningen skulle vara klar någon gång på sena eftermiddagen eftersom då linlasset från nästa gård anlände och skulle läggas in för torkning. Man fick anpassa antalet par vid brödorna efter detta och det är omvittnat att om bastuan var stor och full med lin behövdes det 12-14 par vid brydorna för att hinna få färdigt i tid. Det är också omvittnat att med så många brydor igång var det ett fruktansvärt oväsen i brydestuan.

Avfallet vid brytningen kallades "skävorna" och användes till strö åt djuren.

Under dagens arbete förtärde man mest torrskaffning som man kom med från

"brydestället", svagdricka ur en kage och "runtenommada" t ex. Men vid det efterföljande brydegillet sparades det inte på trakteringen. Man fick ju inte ha sämre gille än grannen. Uppräknigen av rätter från de olika byarnas gillen är lång. Vanligt var "vider och röer gröd", men vanligt var också att "nubbarnas" antal var något begränsat med tanke på morgondagens fortsatta arbete vid brydorna. Man måste också något begränsa tiden för ev dans efter gillet av samma skäl.

Att vara "bastu-mor", eller som i Kålaberga "bastu-far", var säkert en ansträngande syssla, men troligen var den också eftersträvansvärd och förenad med en inte så liten status. Hon eller han var under den tid brytningen pågick byns viktigaste person och hedersgäst vid alla gillena och för detta var det värt att försaka nattsömnen. Elden i bastuan skulle nämligen brinna hela tiden torkningen pågick. Under dagen, då brytningen pågick, fanns det ju folk som kunde underhålla elden och då gick det säkert att sova. Troligen kom avbytare ibland om nätterna också. Inte minst för eldfarans skull var det viktigt med ständig passning.

I byar med många delägare i bastuan kunde torkning och brytning pågå i ända upp till 14 dagar och då måste ju avbytare rycka in då och då. Hur man klarade av gillenas mångfald utan avbytare där också är för mig en gåta.

För linet återstod sedan skäktning, häckling och spinning innan det var färdigt för vävning.